

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ:
СУДОВА ПРАКТИКА ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА****PECULIARITIES OF THE PROCEDURE FOR SETTLEMENT OF DISPUTES
WITH THE PARTICIPATION OF A JUDGE:
JUDICIAL PRACTICE OF ECONOMIC JUDICIAL PROCEDURE**

Дудник В.М., студентка IV курсу
Навчально-науковий інститут права
Державного податкового університету

Дяченко С.В., к. ю. н., доцент,
доцент кафедри приватного права
Навчально-науковий інститут права
Державного податкового університету

У статті досліджено правову природу інституту врегулювання спору за участю судді та здійснено аналіз судової практики господарського судочинства. Визначено характерні особливості досліджуваної примирної процедури, зокрема організаційно-правові засади здійснення, підстави проведення та припинення. З'ясовано, що врегулювання спору за участю судді є новелою господарського процесуального права. Головною метою врегулювання спору за участю судді є досягнення сторонами компромісу шляхом поступок сторін і укладення мирової угоди та наступного закриття провадження по справі.

Визначено основні переваги процедури: доступність та практичність для сторін, ефективність та швидкість врегулювання спорів, процесуальна економія, розвантаження судової системи та здійснення правосуддя з дотриманням основних принципів правосуддя. Попри наявність переваг примирна процедура також має недоліки, такі як неузгодженість положень ГПК, на основі яких здійснюється врегулювання господарських правових конфліктів за участю судді, проблема комунікації між представником в суді та сторонами спору (органом управління юридичної особи чи фізичною особою-підприємцем), недосконалість гарантій виконання мирової угоди та низка інших аспектів, які в цілому негативно впливають на розвиток та реалізацію примирної процедури.

На основі аналізу судової практики, в статті висвітлено напрямки вдосконалення інституту врегулювання спору за участю судді, які зводяться до одного базового аспекту – внесення змін в господарське процесуальне законодавство. Такі зміни сприятимуть покращенню стану примирної процедури та підвищать довіру громадян, що у свою чергу сприятиме тенденції застосування для врегулювання спорів.

Актуальним є питання співвідношення інституту врегулювання спору за участю судді та медіації. В результаті науково-практичного аналізу здійснено розмежування двох найбільш поширених альтернативних способів врегулювання конфліктів – врегулювання спору за участю судді та медіація. Акцентується увага, що досліджувані об'єкти не є тотожними, адже відрізняються за правовою природою, процедурними особливостями та нормативною регламентацією. З'ясовано, що дві самостійні та незалежні процедури в окремих випадках можуть застосовуватися паралельно або суміжно.

Ключові слова: врегулювання спору за участю судді, альтернативні способи врегулювання конфліктів, правовий інститут, суддя, мирова угода, господарське процесуальне законодавство.

The article is devoted to the study of the legal nature of the institute of dispute resolution with the participation of a judge and the analysis of judicial practice of commercial litigation. The characteristic features of the studied conciliation procedure are determined, in particular the organizational and legal bases of implementation, grounds for termination and termination. It was found that the settlement of a dispute with the participation of a judge is a novelty of commercial procedural law. The main purpose of settling a dispute with the participation of a judge is to reach a compromise between the parties through concessions of the parties and the conclusion of an amicable agreement and the subsequent closure of the proceedings.

The article identifies the main advantages of the procedure: accessibility and practicality for the parties, efficiency and speed of dispute resolution, procedural economy, unloading of the judicial system and administration of justice in compliance with the basic principles of justice. Despite the advantages, the conciliation procedure also has disadvantages, such as inconsistencies in the provisions of the Code of Civil Procedure, which settle economic disputes involving a judge, the problem of communication between the court representative and the parties to the dispute (legal entity or individual entrepreneur), imperfect guarantees implementation of the amicable agreement and a number of other aspects that generally negatively affect the development and implementation of the conciliation procedure.

Based on the analysis of judicial practice, the article highlights the areas of improving the institution of dispute resolution with the participation of judges, which are reduced to one basic aspect – changes in commercial procedural law. Such changes will help improve the conciliation process and increase public confidence, which in turn will help to promote the use of disputes.

The issue of the relationship between the institution of dispute resolution with the participation of a judge and mediation is relevant. As a result of scientific and practical analysis, a distinction was made between the two most common alternative ways of resolving conflicts – dispute resolution with the participation of a judge and mediation. Attention is focused that the studied objects are not identical, because they differ in legal nature, procedural features and regulations. It was found that the two separate and independent procedures in some cases can be used in parallel or adjacent.

Key words: dispute settlement with the participation of a judge, alternative ways of conflict resolution, legal institute, judge, amicable agreement, economic procedural legislation.

Постановка проблеми. Судовий захист є найпоширеним способом захисту прав і свобод, вирішення різноманітних спорів. Проте у зв'язку з переваженням судової системи та бажанням сторін вирішити конфлікт максимально швидко й при цьому зекономити не лише час, а й фінансові ресурси, такі як витрати, пов'язані з розглядом справи, та судовий збір, також у окремих випадках важливим є збереження договірних відносин, все більше актуальним стає застосування нововведеної

альтернативи судовому процесу – врегулювання спору за участю судді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи, що даний процесуальний інститут достатньо новий в господарському судочинстві, окремі аспекти цієї примирної процедури вже стали темою наукових досліджень таких науковців, як: С. С. Бичкова, А. Г. Бобкова, Н. Л. Бондаренко-Зелінська, І. А. Бутирська, С. В. Дяченко, В. В. Землянська, І. М. Злакоман,

О. О. Кармаза, А. О. Лесько, Н. Ф. Ментух, О. С. Можайкіна, Н. О. Петренко та інші.

Постановка завдання. Попри те, що вже існує низка наукових праць, у яких досліджено реалізацію процедури врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві, деякі питання потребують більш детального вивчення, чіткої систематизації та узагальнення здобутої інформації. Також необхідно дослідити проблеми, що виникають у зв'язку з реалізацією врегулювання спору за участю судді, сформулювати пропозиції та рекомендації щодо організації примирної процедури.

Виклад основного матеріалу дослідження. В процесі врегулювання спорів бажаним результатом є досягнення компромісу та укладення мирової угоди. Останніми роками питання застосування примирних процедур лише набуває актуальності, а сама сфера починає розвиватися та вдосконалюватися у відповідності з потребами і обставинами, що виникають у процесі практичного застосування норм, які регламентують вищевказану діяльність, зокрема процедуру врегулювання спору за участю судді. Врегулювання спору за участю судді – це інноваційний механізм здійснення правосуддя в судовій системі України, який виник у 2017 році в результаті набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» і, відповідно, нової редакції Господарського процесуального кодексу України (далі ГПК).

Інститут врегулювання спору за участю судді є новою в процесі вирішення господарських правових конфліктів і передбачає наявність у сторін альтернативних способів вирішення конфліктів, а не лише загальноприйнятий – судовий порядок. Особливості проведення врегулювання спору за участю судді в господарських судах, зокрема підстави та порядок реалізації даної процедури, визначено Главою 4 ГПК. Для розуміння сутності досліджуваного інституту слід розглянути організаційно-правові засади на основі яких здійснюється дана процедура. Зокрема, до таких засад (принципів) належать:

- добровільність, який полягає у взаємній згоді сторін для проведення примирювальної процедури. Як зазначає Петренко Н. О., «даний принцип поширює свою дію тільки на сторін справи (позивача та відповідача) стосовно участі в процесі врегулювання спору за участю судді, прийняття рішення про її припинення, укладення мирової угоди за її результатами чи інших процесуальних рішень тощо. Суддя, у свою чергу, не може відмовитися проводити дану процедуру та брати в ній участь» [1, с. 75];

- конфіденційність, як зазначається в ч. 8 ст. 187 ГПК, «інформація, отримана будь-якою із сторін, а також суддею під час проведення врегулювання спору, є конфіденційною» [2], тобто не може розголошуватися без згоди сторін;

- арбітрування, який характерний лише для врегулювання спорів за участю судді в господарському судочинстві. Даний принцип полягає в тому, що «при вирішенні господарського спору основною метою арбітра є приведення представників сторін до законної угоди, яка фіксується у рішенні суду. Якщо сторони не змогли прийти до угоди або угода не відповідала закону, арбітр ухвалює рішення, яке може збігатися з позицією однієї із сторін або ґрунтуватися на позиції судді щодо даного спору» [3, с. 126];

Слід зазначити, що характерною особливістю даної процедури є те, що проводиться вона за згодою сторін і до початку розгляду справи по суті. Також важливим фактором є відсутність третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмету спору. В ч. 2 ст. 186 ГПК визначено спори, щодо яких не допускається врегулювання спору за участю судді: «про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом; за заявами про затвер-

дження планів санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство; у випадку вступу у справу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору» [2]. За наявності всіх підстав та з урахуванням положень ст. 186 ГПК – суд постановляє ухвалу про проведення процедури врегулювання спору за участю судді. У такому випадку провадження по справі зупиняються на період проведення процедури з врегулювання спору за участю судді, який згідно ст. 190 ГПК, не може перевищувати тридцяти днів з дня постановлення ухвали про його проведення та не підлягає продовженню [2].

Результатом успішного врегулювання спору є укладення мирової угоди, проте досягти компромісу не завжди вдається і дана процедура припиняється, про що постановляється ухвала судді. ч. 1 ст. 189 визначено інші підстави припинення врегулювання спору за участю судді: «у разі подання стороною заяви про припинення врегулювання спору за участю судді; у разі закінчення строку врегулювання спору за участю судді; за ініціативою судді у разі затягування врегулювання спору будь-якою із сторін; у разі звернення позивача до суду із заявою про залишення позовної заяви без розгляду, або в разі відмови позивача від позову чи визнання позову відповідачем» [2].

Як свідчить практика, значна частина господарських спорів, для вирішення яких застосовувалась досліджувана нами примирна процедура, в кінцевому результаті вирішується в судовому порядку. Про це свідчать статистичні дані «протягом 2019 року було постановлено лише 50 ухвал про проведення врегулювання спору за участю судді, і лише у 12 випадках сторонами досягнуто примирення, а у 2020 році кількість таких ухвал збільшилася до 77, а досягнуто примирення у 22 випадках» [4]. Для визначення та аналізу причин, які впливають на перебіг та результат даного процесу, необхідно визначити переваги та недоліки врегулювання спору за участю судді між учасниками господарських відносин.

Ментух Н. Ф. зазначає, що до основних переваг даного альтернативного способу врегулювання конфліктів належить: «доступність для сторін, так, вказана процедура є елементом судового розгляду справи, додатковим етапом для сторін. Механізм застосування дає змогу досить комфортно з психологічного погляду робити м'який перехід від судового розгляду до процедури врегулювання спору за участю судді, а в разі потреби – повернутися до розгляду справи по суті в загальному порядку; відсутність додаткових грошових витрат для проведення зазначеної процедури (вартість покривається за рахунок судових витрат); відсутність ризиків, пов'язаних із позовною давністю; існування додаткових стимулів у вигляді повернення 50 % судового збору у разі врегулювання спору [5, с. 102].

Вважаємо за доцільне більш детально дослідити проблемні аспекти застосування врегулювання спору суддею в господарському процесі. Першою проблемою при реалізації цієї процедури є суб'єктний склад, а саме те, що суб'єктами в господарських спорах виступають здебільшого юридичні особи, державні установи та фізичні особи-підприємці. Якщо останні самостійно можуть представляти свої інтереси в суді, то юридичні особи та державні установи реалізують свої процесуальні права та обов'язки лише через представників. Безумовним є той факт, що представник у таких випадках має певну зацікавленість в успішному вирішенні матеріально-правового конфлікту, але попри це він захищає/представляє не особисті інтереси, а інтереси вищевказаних суб'єктів, що в окремих випадках є недостатнім стимулом для вирішення конфлікту мирним шляхом. Про це свідчить ухвала *Господарського суду Харківської області від 09 квітня 2019 року. (№ 922/510/19) «представником ОСОБА_1 надано до суду клопотання про проведення процедури врегулювання спору за участю судді... Представник відповідача 2 в судовому засіданні зазначив, що*

заперечує проти позову в повному обсязі, та зазначив, що надав до суду клопотання про проведення процедури врегулювання спору за участю судді. Представник позивача в судовому засіданні заперечував проти клопотання відповідача 2 про проведення процедури врегулювання спору за участю судді. Представник відповідача 1 в судовому засіданні стосовно клопотання про проведення процедури врегулювання спору за участю судді просив суд надати час для ознайомлення з матеріалами справи та визначення позиції щодо цього клопотання» [6].

Наступним фактором, який гальмує процес розвитку та застосування врегулювання спору за участю судді в господарських спорах є проблема комунікації між представником в суді та органом управління юридичної особи чи фізичною особою-підприємцем, які є стороною спору. Саме представник уповноважений здійснювати діяльність від імені та в інтересах іншої особи, проте основну діяльність, яка має суттєвий вплив на перебіг примирювальної процедури, представник обов'язково має погоджувати з довірцем. У такому випадку виникає потреба в узгодженні процесуальних дій представника і, відповідно, витрата часу, що може негативно вплинути на процес примирення, а саме – вплив процесуального строку.

Запорукою успішного врегулювання спору є також досконале процесуальне забезпечення. Проте положення статті 188 ГПК свідчать про наявність неузгодженостей у правовому регулюванні досліджуваної нами процедури, а саме між п. 5, 6: «Під час проведення спільних нарад суддя ... пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору та здійснює інші дії, спрямовані на мирне врегулювання сторонами спору. ... Під час закритих нарад суддя має право звертати увагу сторони на судову практику в аналогічних спорах, пропонувати стороні можливі шляхи мирного врегулювання спору» та п. 7: «Під час проведення врегулювання спору суддя не має права надавати сторонам юридичні поради та рекомендації, надавати оцінку доказів у справі» [2]. У такому випадку надання суддею пропозицій щодо шляхів мирного врегулювання спору можна прирівняти до рекомендацій, які суддя не має права надавати. Також варто зазначити, що суддя може бути зацікавлений у забезпеченні інтересів однієї з сторін, що заборонено процесуальним законодавством. Зауважимо, що при проведенні закритих нарад встановити цей факт практично неможливо. Як відомо, в положеннях ГПК відповідальність за жодне з вказаних діянь не передбачена. Вважаємо, що дане питання повинно бути досліджене законодавцями та відкориговане, наприклад, здійснити розмежування між пропозицією та рекомендацією та забезпечити незалежне та неупереджене врегулювання врегулювання спору за участю судді іншими процесуальними інструментами.

Основною метою врегулювання спору за участю судді є проведення спільних нарад, досягнення сторонами компромісу шляхом поступок сторін і укладення мирної угоди і, відповідно, закриття провадження по справі. Гордієнко Т. О. вважає, що мирова угода є документом комплексної правової природи – це матеріально-правовий договір, укладення якого призводить до процесуально-правових наслідків [7, с. 95]. Проте, у випадку укладення мирної угоди, немає жодних гарантій, що одна із сторін дотримається її положень і буде виконувати визначені зобов'язання. Вирішити таку ситуацію можливо лише шляхом примусового виконання у визначеному процесуальним законодавством порядку. Вважаємо за необхідне внести зміни до ГПК, що забезпечить можливість особи звернутися до суду повторно і пред'явити вимоги, що стосуються укладеної мирної угоди, розглянути справу у судовому порядку і на основі судового рішення примусово виконати зобов'язання.

В українському законодавстві визначена група альтернативних способів врегулювання конфліктів, отже

особа має можливість обирати вид та спосіб захисту своїх інтересів. Найбільш поширеними примирними процедурами є медіація та врегулювання спору за участю судді, яку ще називають присудовою медіацією. Дані способи мають певні спільні риси, через що врегулювання спору за участю судді досить часто ототожнюють з медіацією, проте ця думка хибна. Основні відмінності інституту медіації та інституту присудової медіації полягають у низці факторів, починаючи від суб'єктного складу і закінчуючи процедурними особливостями. Як зазначає Дяченко С. В., сутність процедури врегулювання спору за участю судді полягає у спілкуванні сторін із суддею задля отримання роз'яснення та додаткової інформації з метою оцінки сторонами судового розгляду справи. Зміст класичної медіації полягає у зовсім іншому – структурованих переговорах між сторонами конфлікту та медіатором з метою пошуку рішень [10, с. 12].

Відмінність полягає і в меті процедур: врегулювання спору за участю судді – досягнення консенсусу з урахуванням правових позицій сторін, шляхом поступок, тоді як медіація має на меті повне забезпечення інтересів сторін.

Процесуальним аспектом є строки проведення процедур: врегулювання спору за участю судді здійснюється протягом 30 днів, згідно з положеннями ГПК, а медіація не має чітких строків, моментом припинення процедури слід вважати укладення мирної угоди. Згідно з *ухвалою Господарського суду Дніпропетровської області від 11 травня 2021 року «у підготовчому засіданні 08.04.2021 сторонами подано заяву (вх. № 17827/21), за змістом якої останні просять суд провести врегулювання спору у справі № 904/5868/18. Ухвалою Господарського суду Дніпропетровської області від 08.04.2021 заяву позивача (за згодою відповідача) про врегулювання спору за участю судді задоволено. ... Сторонами станом на 11.05.2021 спір в порядку, передбаченому статтею 188 цього Кодексу не врегульовано, строк врегулювання спору за участю судді закінчився, отже, наявні підстави для припинення врегулювання спору за участю судді з огляду на недосягнення сторонами мирного врегулювання спору за наслідками проведення врегулювання спору»* [9]. Проте, враховуючи обставини справи, складність та інші супутні фактори, вважаємо за доцільне надати сторонам можливість продовження строку врегулювання спору за участю судді. З метою уникнення зловживання процесуальними правами слід визначити підстави, за яких можливе продовження строку та максимальний термін, на який можливо це зробити.

Згідно з ч. 1 ст. 9 ЗУ «Про медіацію», медіатором може бути фізична особа, яка пройшла базову підготовку медіатора в Україні або за кордоном [10]. Тоді як врегулювання спору за участю судді здійснює суддя, який розглядав цю саму справу. Вважаємо, що для здійснення присудової медіації суддя має бути володіти не лише знаннями у сфері здійснення правосуддя, а й навичками комунікації, психології, щоб мати можливість провести конструктивний діалог між сторонами і сприяти досягненню консенсусу. Тому доцільно законодавчо врегулювати питання професійної підготовки суддів у даній сфері, у свою чергу врегулювання спору за участю судді стане ефективнішою та підвищить рівень довіри громадян до даної процедури, що сформує тенденцію частіше звертатися до даного примирного способу.

Отже, ми проаналізували основні відмінності двох примирних процедур і можемо довести, що за своєю сутністю вони мають суттєві відмінності. Для більш детального розкриття даного питання необхідно розмежувати врегулювання спорів за участю судді та медіацію з теоретичного та практичного аспектів.

Висновки та пропозиції. В результаті дослідження правової природи інституту врегулювання спору за участю судді та проаналізувавши актуальну судову практику

ми переконалися, що дана процедура є новелою господарського процесу, основною метою якої є забезпечення ефективного, швидкого вирішення господарських конфліктів, процесуальної економії, здійснення правосуддя із дотриманням принципів законності, рівності, справедливості та розвантажити судову систему. Ми з'ясували, що врегулювання спору за участю судді є самостійним альтернативним способом врегулювання господарських спорів, якому властиві конкретні процесуальні характеристики, визначені Гл. 4 ГПК. Попри це, навколо примирної процедури тривають дискусії, тому що новий процесуальний інститут лише адаптується в цілісну систему господарського судочинства, отже має як переваги, так і недоліки.

На нашу думку, з метою забезпечення ефективного та результативного здійснення врегулювання спору за участю судді, уникнення недоліків, які ускладнюють законодавчу регламентацію процедури, необхідно здійснити перегляд окремих проблематичних аспектів та внести зміни в господарське процесуальне законодавство.

Насамперед це стосується положень ст. 188 ГПК, а саме здійснити розмежування між тезами «надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору» та забороною «надавати сторонам юридичні поради

та рекомендації» (п. 5, 7 ст. 188 ГПК) з метою уникнення колізії. Доцільно нормативно закріпити гарантії виконання обов'язків, передбачених мировою угодою, та у випадку порушення мирової угоди – забезпечити особі можливість повторного звернення до суду для виконання вимог. Проаналізувавши судову практику, можемо зробити висновок, що причиною завершення процедури врегулювання спору за участю судді є закінчення строків процедури, хоча в багатьох випадках справа могла бути на етапі завершення та узгодженні позицій. Тому є потреба внесення змін до ст. 190 ГПК та забезпечити сторонам можливість продовжити строки врегулювання спору для досягнення компромісу.

Також на основі вищевикладеного стає зрозумілим, що врегулювання спору за участю судді та медіація не є тотожними поняттями, адже мають різну правову природу, процедурні особливості та нормативну регламентацію (врегулювання спору за участю судді – ГПК (залежно від правової сфери), а медіація – ЗУ «Про медіацію»). З урахуванням того, що досліджувані об'єкти є самостійними, в практиці можливе як паралельне застосування судового та позасудового врегулювання господарських спорів, так і суміжне.

ЛІТЕРАТУРА

1. Петренко Н. О. Врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 10. С. 73–77.
2. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 22.02.2022).
3. Степанова Т. В. Принцип арбітрування як основний принцип господарського судочинства. Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. Частина 1. Одеса, 2008. С. 125–130.
4. Чому медіація на стадії касації – це стратегія та в яких випадках не слід наполягати на примиренні? URL: <https://zib.com.ua/ua/148542.html> (дата звернення: 10.03.2022).
5. Ментух Н. В. Врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5. 2019. С. 101–103.
6. Ухвала у справі № 922/510/19 Господарський суд Харківської області від 09 квітня 2019 року.
7. Гордієнко Т. О. Мирова угода в господарському процесі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 94–97. URL: http://www.pap.in.ua/1_2017/29.pdf (дата звернення: 10.09.2018).
8. Дяченко С. В., Божук І. Судова практика застосування альтернативних способів врегулювання спорів. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 12. С. 11–15.
9. Ухвала у справі № 904/5868/18 Господарський суд Дніпропетровської області від 11 травня 2021 року.
10. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 15.03.2022).
11. Дяченко С. В., Бичок Т. П. Актуальні питання врегулювання спору за участю судді. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 86–89.
12. Дяченко С. В., Красько В. В. Домовитись не можна судитись. Прикарпатський юридичний вісник, 2020. № 5. С. 62–66.
13. Дяченко С. В., Дудник В. М. Медіація в цивільному судочинстві. Прикарпатський юридичний вісник. 2021. № 2. С. 31–35.